

Zdzisław CHOTYNIECKI

O PROGRAMACH I PLANACH STUDIÓW W ZAKRESIE LEKTORATÓW
JĘZYKA ROSYJSKIEGO W SZKOŁACH WYŻSZYCH

(Przyczyny braku programów. Z badań nad stanem nauczania
języka rosyjskiego na lektoratach)

Streszczenie. W artykule zwraca się uwagę na doniosłą rolę programów nauczania w ogóle oraz na fakt, że dotąd brak ich do lektoratów języka rosyjskiego. Jako przyczyny braku programów wymienia się: często zmieniające się plany studiów, w tym zmiany ilości godzin nauczania języków obcych; traktowanie lektoratu w uczelniach jako przedmiotu pomocniczego, a nie jako pomocniczej dyscypliny naukowej; niemoc organizacyjną Komisji Programowych, działających przy Ministerstwach itp. Mówiąc o programach daje się ich charakterystykę, przedstawia się zasady, którym powinny odpowiadać oraz analizuje się różnorodne źródła powstawania programów.

Podstawą prawidłowej organizacji procesu dydaktycznego każdego przedmiotu są ustabilizowane wymiary godzin i dobrze opracowane programy. Logicznym następstwem braku programów jest chaos dydaktyczny, który nie pozwala, ani na ujednoczenie materiału nauczania, ani wymagań. Nie trzeba również dowodzić, że źle wyważone i często zmieniające się wymiary godzin nie pozwalają na powstanie dobrych programów, gdyż one wymagają dużo czasu na opracowanie i weryfikację w praktyce. W odniesieniu do lektoratów języka rosyjskiego sprawa jest szczególnie skomplikowana ze względu na częste zmiany wymiaru godzin. Ilekroć modernizuje się kierunkowe plany studiów, zawsze usiłuje się pokryć niedobory godzinowe innych przedmiotów, kosztem lektoratu języka rosyjskiego. Argumentacja zawsze jest ta sama: "absolwenci szkół średnich mają za sobą już 7-8 lat nauki języka rosyjskiego".

O ile rozpatrywanie organizacji procesu dydaktycznego z punktu widzenia dobrych i słabych programów jest uproszczone, o tyle zagadnienie mocno komplikuje się w momencie kiedy z jednej strony natrafiamy na pustkę programową i często zmieniające się wymiary godzin, a z drugiej spotykamy się z brakiem orientacji i zainteresowania czynników kompetentnych w sprawie tak istotnej jak program, bez którego nie można mówić o normalnych warunkach procesu nauczania.

Taką sytuację obserwuje się w odniesieniu do lektoratów: niejednolite i często zmieniające się wymiary godzin przeznaczonych na lektoraty języ-

ka rosyjskiego, brak programów i jakichkolwiek wytycznych programowych oraz brak orientacji władz zwierzchnich w sprawach warunków pracy lektorów.

Mówiąc o programach mamy na względzie przede wszystkim program ministerialny jako pewnego rodzaju akt prawny ogólnie ujednociający cele nauczania, ilość i rodzaj materiału językowego przeznaczanego do przekazania studentom oraz wyrobienia u nich określonych umiejętności i nawyków; jako normę ustalającą wymagania ogólne i szczegółowe w zakresie założonych efektów końcowych; jako wytyczne metod postępowania dydaktycznego, zawierające wskazówki metodyczne przydatne przy realizacji różnych partii materiału; jako akt zawierający zalecenia podręcznikowe, lekturowe ze szczególnym uwzględnieniem materiałów związanych z nauczaniem "języka nauki i techniki", wreszcie, jako normę ustalającą lub co najmniej zalecającą środki i sposoby egzekwowania wiadomości (dotyczy kolokwium, egzaminu pisemnego, ustnego itp.). Wszystkie wymienione wyżej warunki może najautorytatywniej spełnić tylko program ogólny lub przynajmniej ogólnie akceptowany - program posiadający moc prawną, tj. zobowiązujący uczelnię, studium, lektorów i studentów do pełnego przestrzegania zasad i realizacji zawartych w nim zadań. Program ministerialny, o jakim mówi się wyżej, pomimo swego ogólnokrajowego zasięgu powinien posiadać specjalne wytyczne do stosowania szerokiego wachlarza zróżnicowanego materiału w zależności od uczelni i kierunku studiów.

W praktyce spotykamy się z istnieniem innych programów - programów uczelnianych, obowiązujących na terenie jednej uczelni oraz programów indywidualnych lektora.

Programy uczelniane rozpatrywać można w dwóch aspektach: w aspekcie normy obowiązującej w jednej uczelni, ale posiadającej wszelkie pozostałe cechy ogólnego programu nie wyłączając przedyskutowania go i zatwierdzenia na szczeblu centralnym. Jego cechą charakterystyczną byłoby szczegółowe zróżnicowanie materiału dla różnych kierunków i specjalności oraz fakt oddolnego opracowania go w ramach jednej uczelni.

Program uczelniany w drugim aspekcie - to program o charakterze ściśle wewnętrznym, posiadający względną moc obowiązującą, jego przestrzeganie opiera się w większym stopniu na potrzebie oparcia dydaktyki na ujednoczonych zasadach i na poszanowaniu poleceń władzy zwierzchniej niż na obowiązku prawnym. Do takich można zaliczyć również programy wewnętrzne studium, opracowywane przez zespoły lektorskie na polecenie kierownika studium lub z inicjatywy samych zespołów, lecz są to programy nie konsultowane, ani nie zatwierdzane przez władzę zwierzchnią. Jest rzeczą jasną, że programy wewnętrzne, zwłaszcza te studyjne, posiadają ograniczoną wartość.

Programy indywidualne lektorów bardziej przypominają rozkłady materiałów niż zbiór wszechstronnych wytycznych niedozwolonych do dobrego procesu nauczania. Gdyby jednak założyć, że programy indywidualne lektorów posiadają znacznie więcej zalet niż rzeczywiście posiadają, to i tak ich war-

tość jest połowiczna, albowiem przy programach indywidualnych praktycznie rzecz biorąc o ujednoczeniu materiału trudno mówić, a ich obligatoryjność ogranicza się do samego autora - sprawa zakresu materiału, celów i metod nauczania, wymagań itp. - zależy wyłącznie od doświadczenia i umiejętności lektora.

Przytoczony tu podział programów opiera się głównie na źródłach ich powstania, ale mogą być także wytyczne programowe pochodzące z innych źródeł. Analiza sytuacji programowej, dokonana z punktu widzenia mechanizmu ich powstawania, dowiodła, że bardzo destruktywną rolę odegrał fakt zaliczania lektoratów do przedmiotów pomocniczych, a nie do pomocniczych dyscyplin naukowych. W warunkach szkoły wyższej ten fakt ma istotne znaczenie. Jak wiadomo, uczelnie posiadają dużą autonomię i są najwyższym autorytetem w sprawach nauki i dydaktyki. Programy nauczania w szkole wyższej układa się w instytutach lub na wydziałach, a ich sformułowaniami i ustaleniami zajmują się autorytety naukowe. Jeżeli w kilku uczelniach istnieją identyczne lub pokrewne kierunki studiów, to programy dla nich układają specjalnie powoływane komisje, a następnie konsultuje się je i zatwierdza na szczeblu ministerstwa, stąd ich moc prawna. Teoretycznie wszystkie programy powinny posiadać moc ustawy i dlatego wszystkie powinny być zatwierdzane przez organa do tego uprawnione, bez względu na to, przez kogo były układane. W niektórych przypadkach programy dla podobnych kierunków studiów różnych uczelni posiadają indywidualny charakter ze względu na specyfikę kierunku w danej uczelni lub też z powodu rozbieżności poglądów poszczególnych specjalistów na ten sam problem.

Programy dla szkół średnich różnych typów, nie posiadających uprawnień naukowych, układa się na szczeblu ministerstw. W tym celu powołuje się odpowiednio komisje programowe, w skład których wchodzi doświadczeni praktycy i naukowcy z odnośnych dziedzin.

W przypadku lektoratów powstała sytuacja, pewnego rodzaju, bezkrólewia. Lektoraty, jak już powiedziano, nie są uznawane za pomocniczą dyscyplinę naukową, a jedynie za przedmiot pomocniczy. Jako przedmiot nie reprezentują go w uczelniach autorytety naukowe (profesorowie i docenci), nie ma również w ministerstwie specjalnej komórki organizacyjnej, zajmującej się lektoratami. Z drugiej strony lektoraty jako przedmiot związane są ze strukturą organizacyjną szkoły wyższej, a jak już powiedziano, jednostki organizacyjne uczelni wyższych w zakresie nauki i nauczania posiadają szerokie uprawnienia. Niestety, nie dano uprawnień naukowych studiom języków o czym zapewne zapomniano, zaś mandat autonomii szkoły wyższej, jej wydziałów i instytutów nie sprzyja zainteresowaniu się neofilologicznych jednostek naukowych sprawami dydaktyki na lektoratach, tym bardziej, że częściej dotyczy to uczelni, w których nie ma neofilologii. Z wymienionych przyczyn żadna komórka naukowa jednej uczelni nie czuła się kompetentną do ingerowania w wewnętrzne sprawy drugiej.

Oto jeden krąg przyczyn braku powstania programów. Drugą grupę stanowią przyczyny będące w dużej mierze rezultatem warunków wymienionych wyżej, lecz rozpatrzmy je szczegółowiej:

- Lektorskie zespoły językowe w niektórych szkołach wyższych są zbyt małe i słabe, aby reprezentowały autorytatywne poglądy metodyczne na skalę ogólnokrajową. Często składają się one zaledwie z dwóch do trzech osób. W podobnych sytuacjach, jeżeli lektorzy nawet są doskonałymi dydaktykami, to i tak nie czują się kompetentnymi do podejmowania decyzji programowych, gdyż brak uprawnień naukowych niejako pozbawia ich prawa autorytatywnego wypowiadania się na tematy najwyższej wagi.
- Następną przyczyną długoletniego braku programów jest fakt, że do 1967 roku lektoraty języków obcych w wielu uczelniach znajdowały się na marginesie zainteresowań władz uczelnianych, co nie sprzyjało inicjatywie oddolnej. Stanowcze domaganie się programów na forum uczelni mogło tylko zaszkodzić sprawie, a możliwości bezpośredniego indagowania ministerstwa nie istniały. Zdarzało się, że niektóre katedry kierunkowych dyscyplin naukowych zbyt ingerowały w sprawy nauczania języków obcych, czyniąc to w sposób despotyczny i bez znajomości rzeczy.
- Do dnia dzisiejszego nikt nie zdecydował ogólnie, że sprawy programów do lektoratów leżą w kompetencji studiów języków obcych.

Ministerstwo od wielu lat sygnalizuje, że prace nad programami są prowadzone, ale zazwyczaj kończą się powołaniem Komisji Programowych, które niebawem po powołaniu zaprzestają działalności z powodu braku środków. (Sam autor miał zaszczyt zostać członkiem takiej komisji, która na jednym posiedzeniu zakończyła działalność twórczą).

Wiadomo również, że nie tak nie dezorganizuje prawidłowej działalności jednostek naukowo-dydaktycznych jak ogólna dezinformacja. Powoływane komisje "działające" przy ministerstwach (chodzi o dawne Ministerstwo Oświaty oraz Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego) oficjalnie przejmowały kompetencje tworzenia programów i w tej sytuacji naruszanie wymienionych kompetencji przez zespoły mniej autorytatywne nie znajdowało formalnego uzasadnienia. Z drugiej strony każdy rozsądny praktyk woli opierać się na programie o szerszym zasięgu i większej mocy obowiązywania niż na namiastce programowej, którą sam tworzy.

Pomimo szeregu momentów negatywnych, o których mówiono wyżej, lektorzy szkół wyższych, działając z własnej inicjatywy lub z inicjatywy i z polecenia kierowników studiów, tworzyli o własnych siłach programy, które niestety nie mogły być konsultowane na najwyższym szczeblu, ani też nie były tam zatwierdzane. Badania ankietowe w 53 uczelniach dość zgodnie wykazały brak ogólnych programów do nauczania języka rosyjskiego. Podobnie przedstawia się sprawa z programami wewnętrznymi, chodzi nam o takie programy, które posiadałyby cechy charakterystyczne dla programu ogólnego. Należy jednak stwierdzić iż pomimo formalnego braku programów wewnętrznych dają one o sobie znać w postaci porozumienia lektorów odnośnie celów nauczania,

ilości i rodzaju materiału przeznaczanego do przerobienia, wymagań itp. Lektorzy wielu uozelni posiadają programy własne, które, choć w większym stopniu przypominają rozkłady materiału nauczania niż dokumenty odpowiadające warunkom przytoczonym wyżej, to jednak spełniają pozytywną rolę w procesie dydaktycznym lektoratów. W ostatnim okresie SJO niektórych uozelni podjęły trud stworzenia programów z prawdziwego zdarzenia. Należy do nich również Studium Politechniki Śląskiej.

О ПРОГРАММАХ И ПЛАНАХ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ В ВУЗАХ

Резюме

В статье обращается внимание на большое значение программ обучения вообще и на то, что до сих пор они не созданы для обучения русскому языку в вузах. К причинам отсутствия программ автор зачисляет: часто меняющиеся профили обучения специалистов, в связи с тем, меняющееся число часов обучения языку; трактовка иностранных языков в вузах лишь как вспомогательных предметов, а не как вспомогательных научных дисциплин; организационное бессилие "Программных комиссий", действующих при министерствах и т.п. Говоря о программах дается их характеристика; указывается на основы, на которые они должны опираться, а также анализируются разные источники программ т.е. их создания.

ON PROGRAMMES AND PLANS OF STUDIES FOR COLLEGE COURSES OF THE RUSSIAN LANGUAGE

Summary

In the article the author emphasizes the role of the teaching programmes in general and in particular the lack of these for the college courses of the Russian language. The following causes of the lack of programmes are given here: plans of studies (including the number of hours provided for the foreign language teaching) are often changed, the courses at colleges are treated as an additional subject and not as a complementary branch of knowledge, organizational inability of the Programming Committee on the ministerial level and the like. Discussing the programmes the author gives their characteristics, presents the rules they should satisfy and analyses various sources of programme formation.